

„...SOHA NEM VESZÍTJÜK EL A HITET ÉS A REMÉNYSÉGET.”

DR. HABIL. BERTHA ZOLTÁN JÓZSEF ATTILA-DÚJAS IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, MŰKRITIKUS, A KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM TANSZÉKVEZETŐ TANÁRA. FŐ KUTATÁSI IRÁNYA A MODERN, XX. SZÁZADI MAGYAR IRODALOM MINDEN MŰNEMI, KORSZAKBELI, NEMZEDÉKI, IRÁNYZATI ÉS KORTÁRS KÉRDÉSE, TOVÁBBÁ A HATÁRON TÚLI, KISEBBSÉGI MAGYAR IRODALMAK.

– Kutatod és oktatod a határon túli magyar irodalmat, vagy ha úgy tekinthetünk, irodalmakat. A publikációidat olvasva az derül ki, hogy főként Erdéllyel foglalkozol. Mennyire különböznek a határon túli magyar irodalmak a magyarországitól? Mennyire különbözik a kortárs irodalmárok szemlélete?

– Nyelvi, kulturális, történelmi öröksége alapján a magyar irodalom éppúgy egyetemesen egységes, mint maga a magyarság. A mozaikos egészen belül pedig sajátos színezetekkel, értékminőségekkel vagy akár többletekkel épülnek össze a helyi, a regionális, a tájhazai – és persze az állampolitikai széttagoltságból, szétdaraboltságból, eltérésekből adódó – különbözőségek. A szellemi élet ugyan mára, a fordulat után szerencsésen úgy integrálódott, hogy a közvetlen kapcsolattartás lehetőségeit kihasználva mindenütt hasonlóképpen felélénkülhetett az irodalmi közélet is: a kisebbségiség azonban továbbra is meghatározó történelmi és társadalmi élménytényező maradt a határokon túl, s ehhez kötődően a lokális sajátosságok sem váltak elhanyagolhatókká. Én úgy érzékelem, hogy ezek az irodalmak alapvetően vagy általában abban különböznek a magyarországitól – ha már mindenképp általánosítva és leegyszerűsítve, de valamiféle differenciálójellegű karakterjegyeket mégis keresünk –, hogy bennük a nemzeti hovatartozás, együvé tartozás tudata, szellemissége, az identitásörzés szükségképpenisége természetszerűen és egészségesen jóval hangsúlyosabb, erőteljesebb, nyomatékosabb. A „genius loci” az univerzális nemzeteszme legtermékenyebb táptalaja lehet paradox módon, a szülőföldi érzésvilág és felelősségvállalás az egyetemes magyarság- és emberségeszmény legelementárisabb fenntartója és továbbéltetője.

Volt olyan pillanat a közelmúltban is – és nemcsak mondjuk az önálló erdélyi fejedelemség korában –, amikor a magyarországi politikai nemzetárulás (2004. december 5-e csúfos „fekete adventje”) ellenében a magyar önazonosság-megtartó és önérték-viselő érzület tisztaságát a felháborodott kisebbségi magyarok mentették át. Tanítható és mintául vehető magyarságtudatukat és -szeretetüket, vitathatatlanul elidegeníthetetlen ember- és nemzetfelfogásukat demonstrálták például azok a versek, amelyek megszegyenítően fájdalmas, egyszersmind valódi lelki emelkedettségéről tanúskodtak – minden keserűen karikírozó iróniájukkal együtt –, s „banyaországnak” vagy „mostohaanyaországnak” nevezték a nemzetvesztő államot. Ilyen művek mindenhol születtek Erdélytől a Délvidékig. Én az erdélyi irodalommal valóban többet foglalkoztam – tanulmányköteteim jelentős része, vagy Tamásiról, Sütő Andrásról, Bálint Tiborról, Kányádi Sándorról szóló könyveim is ezt jelzik –, de ennek egyszerű életrajzi okai is vannak, amellet persze, hogy nyilvánvalóan ez a leggazdagabb, legteljesebb szellemi és irodalmi kultúrát működtető magyar kisebbségi nemzetrészt, tehát művekben is egyedülállóan bőséges és kiemelkedő. Ugyanis Debrecenben az egyetemen már diák koromban ezzel kezdtem foglalkozni, aztán Erdélybe utaztam a legtöbbször a hetvenesnyolcvanas években is már – a hátizsákos „nomád nemzedék” tagjaként, könyvet, gyógyszert, élelmet csempészve át ismerőseinknek, hol sikeresen, hol a vonatról való leszállítást és motozást is kockáztatva, elviselve, s oda fűzött számtalan irodalmi és emberi barátság. Ez persze nem jelentette, hogy ne éltük volna át a legteljesebb szolidaritást a felvidékiekkel, délvidékiekkel, kárpátaljaiakkal is. Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Czine Mihály, Ilia Mihály, Pomogáts Béla útmutatásait, meg a fiatalabbak – Görömbei András, Márkus Béla, Szokolczay Lajos, Ablonczy László és mások – tanításait megszívvelve, s még az akkori *Alföld*, *Tiszatáj*, *Forrás* és néhány más folyóirat szellemiségét magunkénak vallva igyekeztünk minden irányban tájékozódni. A baráti körben például Lezsák Sándornak már akkor is nagyszerű gyűjteménye volt emigrációs, nyugati magyar kiadású könyvekből, művekből is, s ezeket – akár a hatalom által illegálisnak tekintett hírterjesztési módszerekkel – megosztotta másokkal is. Sajnos Magyarországon a kommunista diktatúra lényegében éppolyan – mert csak fokozatában enyhébb – magyarellenességgel és magyargyűlölettel működött, mint a környező országok magyarsorvasztó sovén nacionálkommunizmusa. Tehát nem párhuzamos volt ez a típusú totalitarizmus, hanem pontosan egybevágó: mindenütt a legsajgóbb sorskérdésekkel teltett magyar értékeket tiltották, legfeljebb alig tűrték. És hogy ma-

napság mi zajlik az irodalomértelmezés terén? Olyan irodalomtörténeti kézikönyvek szánt monumentális összefoglaló munka jelenhetik meg nemrégben (a magyar irodalom úgymond „történeteiről”), amelynek sok kiváló tanulmánya mellett már nem vagy alig jut hely Móricz és Németh László, Illyés és Kodolányi, Reményik Sándor és Dsida Jenő, Sánta Ferenc és Szilágyi István életművének – és még szinte százával sorolhatnánk a markáns kitűnőségeket a magyar sorsirodalom eltagadhatatlan vonulatából –, a világhírű *Gyász* vagy *Iszony* még a címmutatóban sem szerepel, miközben Rejtő Jenő külön fejezetet kap. Mintha a korábbi, évtizedekig a nemzetcsönkítésre berendezkedett kánon uralma folytatódna a magát liberálisnak aposztrofáló szemlélet révén, s az igazolódik, hogy a nemzeti, konzervatív, keresztény beállítottságú szellemtudomány sokkal inkább a tolerancia letéteményese, mint akik ki akarják szorítani például a „székely apostol” Nyíró Józsefet is a köztudatból. Ő és az őt becsülnék nem rekesztenek ki senkit, őt viszont – a katolikus papi ihletettségű szépíró, a modern lírai-balladai novellaírás mesterét – vidáman rágalmozva lenácizhatják, akik egy sort se olvastak tőle. Holott a könyveiben egyetlenegy emberellenes, uszító mondat nem található – ahogyan Szócs Géza is megállapította. De ugyancsak Szócs Géza vigasztalt is minket azzal, hogy kijelentette: nagy nemzet az, amelynek olyan fiai vannak, akiknek mások még a hamvaitól is félnék. – Döntő különbségnek tehát az mutatkozik a kortárs irodalmi közvéleményben, hogy vannak, akik tényleges erkölcsi igényességgel valóban összmagyar, egyetemes értékrendben gondolkodnak és minden fontos teljesítményt megbecsülnek, s vannak, akik pedig irtóznak az autentikus közösségi sorstapasztalatokat is a nyelvművészetbe átvetítő író- és szellemóriásainktól, s legszívesebben továbbra is a feledés homályában hagynák őket.

– *Vannak olyan általános vonások, amik mondjuk kizárólag csak az erdélyi vagy éppen a kárpátaljai magyar irodalmat jellemzik?*

– Kizárólagosan nemigen, de hangsúlyosan más és más vonások nyilván karakteresen jellemezhetik ezeket az irodalmakat. Ezek számbavételére irodalom- és eszmetörténeti könyvek garmadájának tanulságait kellene most összegezni. Ehelyett kiemelném csak a transzszilvánizmus jelentőségét Erdély vonatkozásában, amelynek hatása máig érvényesül. A gazdag, s az összes jelentős stílus- és szemléletirányzatot asszimiláló erdélyi irodalomban az avantgárdizmustól a népiességig, a későromantikus vallomás-

költészettől az elvont-tárgyias líratípusig, a beat-költészeti impulzusoktól a neoavantgárd és az abszurd számtalan változatáig, a szociografikustól a má-gikus realizmusig, majd a posztmodern korízlés valahány jellegzetességéig úgyszólván minden fellelhető, de sok tendenciát mégis átszínez valami, ami az erdélyi levegőre, az erdélyiségre, a táj- vagy eszmetranszszilvánizmusra jellemző. A szülőföld meggyötört talajából nő ki Páskándi Géza abszurdoid drámavilága, ahogyan külföldön, Amerikában is megállapították róla, de az Amerikát megjárt Tamási Áron (a Németh László szerinti „székely Homérosz”) is úgy mondta, hogy az embernek sok kötelessége és egyetlen szülőföldje van. A régió indíttatásait nem lehet és nem is kell kiiktatni. A fenyvesek, a bércek, a természeti csodák, a népművészeti archaikum a balladákkal, mesékkel, székely kapukkal, a történelmi tudat a tordai országyűléstől eredő szabadság- és türelem-elvvel, az önrendelkezési és az őszinte néptestvérségi ideál és törekvés, a keresztény emberiség, a kisebbségi humánus, a produktív fájdalom és a megváltó szenvedés ókeresztény hitvallásossága, az erkölcsi idealizmus, a neokantiánus morális imperatívusz követése, miszerint a „kell” (vagyis az örök igazságok képviselője) fontosabb a „van”-nál, az elszakítottság és kiszolgáltatottság időbeli helyzeténél, az etikai megnemesedés előbbre való a háborúskodásnál („Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: *igazabbá lenni*” – idézve Reményiket), viszont hogy a jogos önvédelmi küzdelemnek az indulatát sem lehet elhanyagolni („Vallom, hogy minden fegyver jogtalan, / a szelíd Isten könnyezett s úgy tanította ezt, / ám annak a kezében, kit fegyver szorongat, / a fegyver megdicsőül és ragyogni kezd – Dsida *Psalmus Hungaricus*ára gondolva): mindez az erdélyiség szerves és ösztönző összetevője. Kidolgozott eszmerendszerek sokasága és olyan irodalmiság közvetíti ezeket a filozófiai, erkölcsi és esztétikai szempontokat, amelynek ugyan-csak feltűnő jegye az úgynevezett „potenciális szimbolizmus”: erről pedig Kányádi Sándor már a hatvanas évek végén kiemelten beszélt, vagyis hogy az erdélyi költészetben az erdők, a fenyők, a hegyek, a völgyek, a vizek és mindezek hangulata valamiképpen sorsjelképpé lényegül, a kollektív sors-hordozás akár krisztológiai párhuzamokkal is érzékeltethető minőségét metaforizálja. A borongós, tragikus, baljóslatú atmoszférában (gondoljunk például megint Dsida remekművére, a *Nagycsütörtökre*) a szenvedéstörténetet és a megváltásreményt, a passiót és az üdvösségperspektívát számtalan műalkotás magába sűríti, s poétikai értelemben a látványi kép így sorsos és metafizikai látomássá bővíülhet.

Kárpátalja ugyancsak ősi magyar terület, s a honfoglalási képzetkör, a Verecke-motívum át is járja az itt kialakult irodalmiságot. A szellemi kiszolgáltatottság és az elzártság azonban – az önerőkben minden elnyomás ellenére természetsszerűleg bőségesebb erdélyi literatúrával szemben – sajnos sokáig, tovább késleltette az itteni értékkeremtés valódi kifejlődését. De mostanra nagyszerű alkotások sokasága képviseli együttesen azt a gyökeres kárpátaljiságot, amelyben ugyancsak a természeti benyomások különlegességei, az alföldi, akácos falvak szépségei, a beregi rónák távlatai, a magashegyek karéjai, a legmagyarabb folyó, a Tisza eredetvidékei, az Ung folyásirányai, a felföldi városiasodás emlékhelyei, a várak és várromok őrszigetei Huszttól Munkácsig, a historikus képzetnek szárnyakat adó szabadságharcos hagyományok, a Rákóczi-kor relikviái, lelkesítő krónikái és átszellemített legendái, a népdal, a népballada, a népmese lenyűgöző megnyilatkozásai és variációi, a kulturális emlékezet örökbecsű darabjai, a ruszin szomszédság kölcsönösen emberies viszonyformái – mind-mind eligazító dimenziója a magyar megmaradás akarátának és lehetőségének. És nemcsak a hiteles irodalmi, hanem az autentikus néprajzi, nyelvészeti, történettudományi eszmélkedés, a sokágú művészeti, szellemtudományos, vallási, bölcséleti reflexió is szerencsésen magára talál újabban már. Persze továbbra is a legkisebb kiszakított nemzetrész ez, „töredék”, „maroknyi”, „tenyényi” hazácska, amely élni akar – mint ahogy mindig élni akart az élhetetlen körülmények között is. S ha legfőbb megkülönböztető tulajdonságait keressük, akkor nem felejthető el ez a „hatodik síp”-ként megszólaló, identitásához töredékességében is ragaszkodó érzület, a hányattatások, pusztítottatok özönét – a háború végén tízezrével haláltáborokba hurcolt magyarok szenvedéseit, majd sok évtizedes erőszakos elnémíttatásait – napjainkban már öntudatosan és mementőként a világ elé táró öntudat, de az eredetkereső, nyelv- és őstörténeti vizsgálódásokban megnyilvánuló hűségeszemély sem, amely Kovács Vilmostól Fodor Gézáig ível. Nincs már erkölcsi hátraléka a magát kutató kárpátaljiságnak, s ha mégis el-elfogja az önkicsinyítő önkritikusság, annak nem szabad visszafogó erővé válnia. Mert olykor éppen ez a túlzott szerénység lesz jellegetessé – ami mondjuk a székely virtusnak nemigen a sajátja –, de ezt legyőzve muszáj az energiákat arra a nagy harcra mozgósítani és összpontosítani, amely első sorban a legalább lélekben megszilárduló szülőföldön maradással, a kultúra-teremtő igyekezettel, a népi és a magasműveltség szimbiózisának a kialakításával bizton legyűrheti a kivándorlás, az asszimiláció, a demográfiai zsugorodás kétségtelenül emésztő jelenségeit.

– Szerencsés-e az egyetemes magyar irodalmat területi alapon felosztani, hiszen, talán Kárpátalja esetében a leginkább, valahol ezzel is legalizáljuk a trianoni országsonkítást?

– Trianon soha, semmilyen körülmények között sem igazolható. Lehetett Magyarországon még az utóbbi nyolc évben is olyan politikai erő hatalmon, amelynek vezetői folyamatosan kijelentik, hogy Trianon jogos és igazságos volt. Határon túli magyarok körében sokat járva tapasztalom, hogy ezt hinni sem akarják, ha nekik mesélem, azt vélik, én túlzok; holott el lehet olvasni, miket nyilatkoznak az olyan magyargyűlölők, akiknek csakugyan nem fáj több millió honfitársunk gyötrelme. Még olyan „liberális” is akadt, aki a magyar falvakról jelentette ki, hogy azok középkori képződmények, szűnjenek meg. (Visszakereshető a Magyar Nemzet egyik 2006-os számában.) Napi politizálás nélkül – de nemzet történelmi és nemzetpolitikai felelősség, nemzetstratégiai és morális kötelezettség jegyében – gondolom mármost, hogy nekünk az egységes, integer magyar nemzet kulturális összetartozásáért kell munkálkodnunk. Amint azt Babits is annyiszor fejtegette, ennek a szerencsétlen sorsú népnek éppen végzetes megalázottságában és elesettségében van feltétlenül és fájdalmasan igaza; a magyar igazságban a közvetlen identitásvédelem és az abszolút szellemi-axiológiai érték kifejezés tökéletesen egybeesik. Egyszerűbben: mi méltán szerethetjük egyszerre a magára hagyott magyarságot és az egyetemes igazságot. – A mesterséges szétválasztást soha nem szabad tehát összekeverni azzal, ha mégis külön-külön is szeretjük a változatos magyar tájakat, az árnyalatokban kibomló magyar vidékeket, szellemi és közösségi régiókat. A széttört tüveg cserepei nem szabad, hogy ne ugyanazt az összefoglaló lényegét és szellemiséget – a magyar égboltot – tükrözzék, ahogyan erre pedig Makkai Sándor régi metaforikus intelme figyelmeztet.

A régiók, a nemzetek Európáját építjük, és ha külön néven nevezünk egy-egy falut, várost, tanyát, akár dűlőutat: nem osztjuk-szorozzuk őket sem területi, sem lelki alapon – hanem szeretjük a legapróbb részleteiket is. Az ezerféle tájegységből kikerekedő Kárpát-hazának miért ne lehetne nem a gyilkos politikai határokhoz, hanem valóban a regionális adottságokhoz kapcsolódó és igazodó mozaikos önszemlélete? Amelyben minden szín, minden sajátos érték a maga méltóságában bontakozhat ki. Valóban – ahogy talán már meg is indult ez a folyamat –, magyarországi gyerekek, diákok sokaságát kellene elvinni kirándulni távolabbi helyekre, és akkor meg lehet nekik mutatni, hogy Erdély csak a Királyhágón túl kezdődik, amit pedig Romániához csatoltak területeket, azok között hatalmas alföldi, bihari, partiumi részek is vannak. Bereg sem

fejeződik be a hivatalos határnál. Kárpátalja nem Ukrajna magyar szemmel tekintve, hanem egy átfogó regionális megnevezés, amelyen belül számtalan kisebb terület azonosítása is szükséges.

Nekem sárospataki diákként korai élményem volt látni a Ronyva patakot Sátoraljaújhely városában, s megtudni, hogy az a pici esőcsatornának látszó vízfolyás hajózható folyamként szerepelt a trianoni (Illyés Gyula szerint „eszelős”, „területhabzsoló”, „térképszabdalo”) országdarabolók tudatában, és így szelték ketté a várost is. Tehát három méterre az utca egyik és másik oldala között állva nem lett automatikusan Csehszlovákiának vagy Felvidéknek tekinthető a sorompón túli ház sem; továbbra is Újhely maradt, csak éppen más államhatalom alá vetve. De azért a realitás meg azt is mondathatja velünk, hogy viszont mégis megváltozott azoknak a szerencsétleneknek a sorsa, akiket akarunk és megkérdezésük nélkül a vészek így „hányának”, tehát nem lehet kialakult körülményektől függetlenül érezni együtt velük. Meg kell látni tényleges helyzetüket, és úgy segíteni, ahogyan ők kívánják. Erre szolgált volna a személyi, kulturális, területi autonómia, ha a magyarságnak is kijárt volna 1990 után, ami annyi más népcsoportot máshol Európában sokfelé megillet, s amiről ellenben nekünk továbbra is csupán álmodnunk lehet. Annyi eredmény mégis öröndetes, hogy nem ukrainai vagy szlovákiai magyar irodalomról beszélünk immár, hanem használhatjuk a tradicionális magyar szavakat. Vagy hogy a szolidaritás jeleként kiűzték a székely zászlót is a budapesti parlament épületére.

– *Mikor kerültél először kapcsolatba Kárpátaljával, a kárpátaljai magyar irodalommal?*

– Sárospataki gyermekkorom predesztinált arra, hogy a teljes magyarság sorsára figyelhessek. Édesapám a pataki református kollégium tudós, lelkész, művész tanára volt, aki még festményein is megörökítette – tájképek vagy elvont szimbolikus festmények vásznain – a gyönyörű hegyvidéki magyar környéket, de tanáraink is emlegették a történelemórákon Kárpátalját, Munkács várát és a többit. Vagyis a Kárpát-haza eredendő összetartozását. Számos református család rokoni, baráti, ismerősi szálai fonták még szorosabbra és szorosabbra ezt a spirituális köteléket. Aztán érkeztek „menekültek” is Patakra, akik még a rendszerváltás előtt kijöttek a Szovjetunió fogságából (mint a babiloni fogságból), állást is nehezen találtak, de az már a kisebb gondjuk volt ahhoz a temérdek nyomorúsághoz képest, amelyet maguk mögött hagytak, és amelyről részletesen beszámoltak. A debreceni egyetemen pedig szinte kötelező volt

tudni és számon tartani a szomszédos országok magyar kultúráját: nagy szégyen lett volna Barta János vagy Görömbei András előtt járatlannak mutatkoznia a teljes magyar irodalmat illetően. Én különösen vonzódtam ezekhez az ismeretlenebbnek látszó témákhoz, és minden könyvet meg is vettem, ami Kárpátaljáról jött, évkönyvek, antológiák, verseskötetek. A polcomon ma is ott sorakoznak a *Lendület*, a *Szívárványszínen*, az *Évgyűrűk* kiadványai, a *Sugaras utakon* 1985-ből és így tovább (meg persze a fordulat utániak, a *Nézz törtetlen homlokomra*, a *Kisebbségi ének a beregi rónán*, a *Sors, megírva*, a *Töredék hazácska*, az *Extra Hungariam* stb.). És ismertem jól M. Takács Lajost, aki 1990-ben megszerkesztette a *Vergődő szél* című gyűjteményes könyvet, az addigi legteljesebb összeállítást a kárpátaljai irodalmi termésből. Ez volt a nagy áttérés, s az *Alföld* folyóirat szerkesztőségében akkor aztán már találkoztam Fodor Gézával, aki könyvet is hozott Lajosnak és talán én közvetítettem, aztán Finta Évával, aki átköltözött a Bodrogközbe és most is Sárospatakon él, valamint a Felsőmagyarország Kiadónál is jöttek a versei, s annak vezetőjével, Serfőző Simonnal Miskolcon együtt is sokat beszélgettünk hármasan, Orémus Kálmánnal, aki Baktalórántházán tanított és így tovább.

A Tokaji Írótáborban Balla D. Károly tartott előadásokat, aztán sorban majdnem mindenkivel baráti kapcsolatba kerültem: a magyar írók 1992-es keszthelyi világtalálkozóján Dupka Györggyel, majd Vári Fábián Lászlóval, Zselecki Józseffel, református konferenciákon is Füzesi Magdával, Nagy Zoltán Mihállyal, akinek pedig *A sátán fattya* című remekéhez írhattam az utószót a második kiadás, a Magyar Napló Kiadó számára. Beregszászban a fiatalabbakkal is találkozhattam azután, Bakos Kiss Károlytól Becske József Lajoson át Lőrincz P. Gabrielláig és Csordás Lászlóig (amikor például a Ködöböcz Gábor vezette *Agria* szerkesztőségével jártunk ott Vári Fábián Lászlóék meghívására a főiskolán, meg Zubánics Lászlóéknál a magyar kulturális intézetben). Penckófer János pedig Debrecenben doktorált a kárpátaljai magyar irodalom újabb időszakairól értekezve, s én lehettem az egyik bírálója, méltatója. A kilencvenes évek legelején egyébként a nyíregyházi főiskola is gyorsan kapcsolatot alakított ki a beregszásziakkal, konferenciát is szervezett többek között Czine Mihály és Görömbei András részvételével, amelynek része volt egy emlékezetes kárpátaljai kirándulás. Nem sorolom tovább (akiket nem említettem, biztosan megbocsátanak), hiszen napjainkhoz érkezünk, s lassan az is emlék, ahogy körülbelül egy évtizede a Magyarok Világszövetségében (Medvigy Endre szervezésében) én vezethettem be a kárpátaljai írók estjét, vagy a Nagy Zoltán Mihályét az írószövetségben, vagy ahogy jókat társalogtunk vele is a berekfürdői írótáborban annyi éven ke-

resztül, s hogy az azóta már megszünt *Véletlen Balett* köréből Lengyel Tamással is összebarátkoztam, aki pedig jelenleg talán Svédországban él. (*Tudomásom szerint azóta visszaköltözött Budapestre. L. J.*) És már több is, mint tíz éves az *Együtt*, amely pedig újdonságként szerveződött, s a kilencvenes évek rövidebb életű kezdeményezései után tartós orgánuma lett a kárpátjai íróknak. Az utóbbi két évtized számomra legfőképpen ezt jelentette: a Kárpát-medencei keresztköltődek millió szálának összefonódását.

– *Több tanulmányodban is foglalkozol szűkebb hazám irodalmával. Szerinted képes-e a fejlődésre, vagy sosem fog túllépni azon a képzeletbeli határvonalon, ami megkülönbözteti az egyetemes értékállót a lokálistól?*

– Nagyon éles a kérdésed, és lehet, hogy az én válaszom meg kissé hiteltelen, mert én meg nem belülről és nem annyira kritikai szemmel, hanem szándékos értékmegbecsülő odaadással viszonyulok az összes magyar nyelvű irodalom teljesítményeihez, így a kárpátjaiakhoz is. Amúgy sem a legszigorúbb kritikusok közé tartozom, pedig lehet, hogy éppen erre volna szüksége az ottaniaknak, mert ettől fejlődnének. Nem biztos, hogy jól teszek, ha nem igazán kritizálok, de hát ez a nagyvonalúság már a korrallal jár, meg a bőrömből sem tudok kibújni. Szóval mindebből az következik, hogy én egyáltalán nem gondolom sem a felsoroltakat, de hát a még nem említett Bartha Gusztáv, Berniczky Éva, Brenzovics Marianna, Balla Teréz, Ferenczi Tihamér, Kőszeghy Elemér, Horváth Sándor, vagy Czébel Lajos, vagy Tárczy Andor műveit sem pusztán helyi érdekűnek. (E legutóbb említett költőnek például az *Ungnak és Tiszának* című emblematikus – és népdalszerűen énekelt – versét egy nemzeti rock együttes újra meg is zenésítette, s így még jelentősebb karriert futott be a fiatalok körében az egész magyar nyelvterületen.) Úgy vélem, hogy tehát ez az újabb fajta áttörés is már megtörtént, bő tíz éve az *Együtt* folyóiratban is tág körből publikálnak, sorra jelennek meg az új nemzedéki antológiák. És ki ne vélné eléggé egyetemes szintűnek mondjuk Vári Fábián László megrendítő poémait, nomád és mágikus evangéliumait, a teremítő mindenséget versbe foglaló nagyszabású mitikus költeményeit? *Tábori posta* című, széles körben ismeretes önéletrajzi regényét? Berniczky Éva magával ragadón sugallatos prózatechnikai szenzibilitását, Finta Éva, Füzesi Magda finoman stilizáló lírai érzékenységét, Fodor Géza komplex költői gondolatiságát, Zselicki József asszociatív látásmódját és versszerkesztését? Nagy Zoltán Mihály újabb regénytrilógiáját, amely az öregség Illyéstől, Szilágyi Domokostól, Bálint Tibortól ismeretes érzelmi és

tudati fenomenológiájára emlékeztető elevenséggel jeleníti meg különleges formában is a személyes és a kollektív magyar sors történelem kálváriáit? Penckófer János verseit, lebilincselő tudatregényeit (közülük az első díjat is nyert Erdélyben), sőt újabb kiváló elméleti értekezéseit a nemzeti és regionális irodalmiság Horváth János és mások gondolataival felgazdagított értelmezése kapcsán? Balla D. Károly rugalmas és izgalmas sokműfajúságát? Bartha Gusztáv szemléleti-poétikai nyitottságát, árnyalatos sokoldalúságát, széles látókörét? Kovács Gábor esszéit Hamvas Béla egzisztenciális kereszténységéről és organicista, traditionalista, transzcendentalista metafizikájáról? És ezek csak a kitágított tematikájú és formanyelvű alkotások közül valók. Viszont én azt is értékelem, ami konkrétan a helyi specialitásokat és a lokális problémavilágot dolgozzák fel, meg a fiatalok szárnypróbáit, akik a legfrissebb antológiával jelentkeztek Csordás László válogatásában, aki pedig nemrég a *Kortárs* folyóiratban boncolgatta a nemzedékiség bonyolult vetületeit. Vagy emlegetsem, kedves János, a Te szociografikus, élvezetesen vérbő prózát, esetleg humoros-groteszk aforizmaidat, tragikomikus hangvételeidet? Ezeket mi zárja el a tágasabb sikertől és népszerűségtől? Szerintem nem a művek helyenként csökevényesnek ítélt immanens értéktartománya. Hanem az irodalomkritikai érzéketlenség, előítéletes szűklátókörűség, tájékozatlanság. A már emlegetett irodalomtörténeti kézikönyv nem is ismeri a kárpátaljai írókat (még Kovács Vilmost se), de hogy meg ne ijedjünk ettől, jószerivel Juhász Gyulát, Áprily Lajost, Jékely Zoltánt, Sarkadi Imrét, Dobos Lászlót, Duba Gyulát, Szilágyi Domokost, Hervay Gizellát, Lászlóffy Aladárt, Bálint Tibort, Farkas Árpádot, Király Lászlót, Ágh Istvánt, Bella Istvánt, Ratkó Józsefet, Utassy Józsefet vagy Nagy Gáspárt sem. – Persze, ne bízza el senki magát, de én csak az értékgyarapító türelemre tudok mindegyre buzdítani, meg a megkezdett úton való továbbhaladásra.

– *Te hogy ítéled meg Kárpátalja magyar irodalmának történetét? Mikorra tehető a kezdete? Kik voltak a meghatározó egyéniségei?*

– Most aztán mindenképpen szeretném kérni felmentő elnézésedet: Balla Gyula, S. Benedek András, Keresztyén Balázs, Dupka György, Gortvay Erzsébet, Tóth István, Penckófer János, Fedinec Csilla idevágó munkássága, meg Pál György, M. Takács Lajos, Botlik József, Kiss Ferenc, Czine Mihály, Pomogáts Béla, Görömbei András, Márkus Béla mértékadó írásai után vajon mit okoskodhatnék én? Az mindenestre világosan látszik, hogy Tamás Mihály a régebbi, Kovács Vilmos az újabb időkben és áramlatok között a legkiemelkedőbb-

nek számít (így nem véletlenek műveik újabb magyarországi kiadásai sem). Utóbbiról Botlik József írt monográfiát, amelyet én is recenzeálhattam az *Együtt* hasábjain. Ő az, akinek a Forrás Stúdió és az azutáni generációk a szemléleti és formanyelvi megújulást köszönhetik. Ethosz és ethnosz, etikum és esztétikum szétválaszthatatlanságának az evidenciája tőle származik. Én tudom a konfliktusait Balla Lászlóval, de képzelj el, hogy Budapesten a Hungarovox Kiadó még órá, vagyis Balla Lászlóra (akinek közismertek káros és jövetehtetlen korabeli politikai ténykedései, állásfoglalásai) is felfigyelt, ideológiával nem terhelt műveit méltányolta és értékesebb prózájából adott is ki szövegeket, s olyan kitűnő és elfogulatlan kritikus elemezte azokat, mint Mezey László Miklós. Azaz felbukkanhatnak még esetleg elfelejtett vagy netán „leírtnak” számító szerzők is. (Ne feledkezzünk meg a népiség ihletköréhez kötődő Sütő Kálmánról vagy Kecskés Béláról sem.) És ne legyünk túlságosan magabiztosak, én sem szeretnék az lenni, de megismétlem: igenis sok értéket fedezhet fel Kárpátalján az, aki igazán szereti az irodalmat. Mert szeretet nélkül nem sokat ér a tudás; legvégül mégsem annyira a tudomány, hanem a szeretet visz előbbre – hogy kissé biblikusan fejezzem ki magam.

– 2010-ben tanulmányt írtál a kárpátaljai magyar irodalom új nemzedékéről. Sajnos egységes nemzedékről nem beszélhetünk, de azért vannak olyan szerzőink, akik előtt reményteljes jövő áll. Szerinted kik azok, akiket már ma is jegyeznek az egyetemes magyar irodalomban, és a jövőben olyan értékálló művekkel állhatnak elő, mint mondjuk A sátán fattya című regény?

– Az előbb tudálékoskodni nem akartam annyi kitűnő kultur- és irodalomtörténész után, most meg jósolni nem. De ha újra említem Vári Fábián László, Nagy Zoltán Mihály, Dupka György, Füzesi Magda, Penckófer János, Berniczky Éva, Balla D. Károly, Brenzovics Marianna nevét, akkor a jelenre utalok, ha Bakos Kiss Károly, Lőrincz P. Gabriella, Csordás László nevét mondom, akkor pedig a már biztosított, mert eredményekkel, szép és nagyon igényes, műves kötetekkel megtámogatott közeljövőt jelezhetem. A teljesítmények és ígéretek tehát megvannak, a továbbiakat az idő és a jó sors dönti el, ha soha nem veszítjük el a hitet és a reménységet.

Köszönöm a beszélgetést. További sok sikert és jó egészséget kívánok!

LENGYEL JÁNOS